

IKKINCHI JAHON URUSHIDA YALTA KONFERENSIYASI QARORLARI VA UNING TARIXIY AHAMIYATI

Юлдашова Мариябиби Николаевна

Кимё технология институты тьютор

Озик-овкат ва виночилик фаъкулети

Annotatsiya: Mazkur maqolada 1945-yil fevral oyida bo‘lib o‘tgan Yalta konferensiyasining asosiy qarorlari, ishtirokchi davlatlar — SSSR, AQSh va Buyuk Britaniya yetakchilari o‘rtasidagi kelishuvlar va ushbu uchrashuvning Ikkinchi Jahon urushidan keyingi xalqaro siyosiy tizimga ta’siri yoritilgan. Yalta konferensiyasi natijalari Yevropaning urushdan keyingi taqsimotida, BMTning tashkil etilishida va Sovuq urushning boshlanishida muhim rol o‘ynagan.

Kalit so‘zlar: Yalta konferensiyasi, Ikkinchi Jahon urushi, SSSR, AQSh, Buyuk Britaniya, BMT, xalqaro munosabatlar, Sovuq urush

Аннотация: В данной статье рассматриваются основные решения Ялтинской конференции, состоявшейся в феврале 1945 года, а также соглашения между лидерами СССР, США и Великобритании. Анализируется влияние конференции на формирование послевоенного мирового порядка, создание ООН и начало Холодной войны.

Ключевые слова: Ялтинская конференция, Вторая мировая война, СССР, США, Великобритания, ООН, международные отношения, Холодная война

Abstract: This article explores the key decisions made during the Yalta Conference held in February 1945, focusing on the agreements between the leaders of the USSR, the

United States, and the United Kingdom. It highlights the conference's impact on the post-war international order, the establishment of the United Nations, and the onset of the Cold War.

Keywords: Yalta Conference, World War II, USSR, USA, United Kingdom, United Nations, international relations, Cold War

1945-yil 4-11-fevral kunlari bo‘lib o‘tgan Yalta konferensiyasi Ikkinchi jahon urushi davridagi muhim uchrashuv bo‘lib, urushdan keyingi dunyoning geosiyosiy tuzilishini shakllantirgan. U uchta yirik ittifoqchi davlat rahbarlarini birlashtirdi: Buyuk Britaniyadan Uinston Cherchill, AQShdan Franklin D. Ruzvelt va Sovet Ittifoqidan Iosif Stalin. Bu liderlar o‘sha paytda Sovet Ittifoqining bir qismi bo‘lgan Qrimdagi Yalta yaqinidagi Livadiya saroyida yig‘ilib, fashistlar Germaniyasining kutilgan mag‘lubiyatidan keyin Yevropa va dunyoni qayta tashkil etishni muhokama qilishdi, bu esa o‘sha paytda bir necha oy oldin edi. 1945 yil boshida ittifoqchilar Fransiya ga muvaffaqiyatli bostirib kirishdi va Sovet qo‘shinlari sharqdan Berlinga yaqinlashdi.

Yalta konferensiyasida qabul qilingan eng muhim qarorlardan biri Germaniyaning so‘zsiz taslim bo‘lishi va keyinchalik bosib olinishi to‘g‘risidagi kelishuv edi. Rahbarlar Germaniyani to‘rtta ishg‘ol zonasiga bo‘lish to‘g‘risida kelishib oldilar - AQSh, Buyuk Britaniya, Sovet Ittifoqi va Fransiya nazorati ostida. Bu bo‘linish nemis militarizmining qayta tiklanishiga yo‘l qo‘ymaslikka qaratilgan¹ edi, lekin u Yevropa ning Sovuq urush bo‘linishiga ham asos soldi. Berlin, garchi butunlay Sovet hududida bo‘lsa-da, xuddi shunday to‘rtta kuch o‘rtasida bo‘lingan. Ushbu qarorning bajarilishi to‘g‘ridan-to‘g‘ri 1961 yilda Berlin devorining qurilishiga va Germaniyaning 1990 yilda qayta birlashtirilgunga qadar bo‘linishiga olib keldi.

¹ Kershaw, Ian. *The End: Hitler's Germany, 1944–45*. London: Allen Lane, 2011. –P. 102.

Yaltadagi yana bir muhim qaror Sovet Ittifoqining Germaniya magʻlubiyatidan keyin uch oy ichida Yaponiyaga qarshi urushga kirishi haqidagi kelishuv edi. Buning evaziga SSSR 1904-1905 yillardagi rus-yapon urushida Yaponiyaga boy berilgan hududlarni², masalan, Saxalin orolining janubiy qismi va Kuril orollarini qaytarib oladi. Ushbu kelishuv Yaponiyaning 1945 yil avgustida, Xirosima va Nagasaki atom bombalari portlashi va Sovet qoʻshinlarining Manchuriyaga bostirib kirishidan koʻp oʻtmay, taslim boʻlish qaroriga hissa qoʻshgani uchun ahamiyatli edi.

Konferensiyada Polsha chegaralari va hukumati masalasi ham koʻrib chiqildi, bu Sharq va Gʻarb munosabatlarida uzoq vaqtdan beri davom etayotgan bahs mavzusiga aylanadi. Gʻarbiy ittifoqchilar erkin saylovlar oʻtkazish va hukumat tarkibiga kommunistik boʻlmagan polyaklar kiritilishini talab qilgan boʻlsa-da, Stalin sovetlarga doʻstona rejimni talab qildi. Polsha chegaralari qayta chizildi, Polsha gʻarbda Germaniyadan (taxminan 101 000 kvadrat kilometr) hududni tortib oldi va sharqda Sovet Ittifoqiga erlarini boy berdi³. Demokratik saylovlar vaʼdalariga qaramay, Polsha Sovet Ittifoqining sunʼiy yoʻldosh davlatiga aylandi va Gʻarbning SSSRdan umidsizlikka tushishiga va paydo boʻlayotgan Sovuq urushga hissa qoʻshdi.

Yana bir muhim qaror Birlashgan Millatlar Tashkilotining tashkil etilishi edi. Uchala davlat ham muvaffaqiyatsizlikka uchragan Millatlar Ligasi oʻrniga ushbu yangi xalqaro organi tuzishga kelishib oldi. Yalta konferensiyasi Birlashgan Millatlar Tashkilotining asosiy tuzilmasini, jumladan, Xavfsizlik Kengashining beshta doimiy aʼzosiga (AQSh, Buyuk Britaniya, Sovet Ittifoqi, Fransiya va Xitoy) ega boʻlgan asosiy tuzilmasini belgilab berdi, ularning har biri veto huquqiga ega⁴. Uning adolatliligi va samaradorligi toʻgʻrisida bahs-munozaralar davom etayotgan boʻlsa ham, ushbu tizim global boshqaruvda markaziy boʻlib qoldi.

² **Beevor, Antony.** *The Second World War.* London: Weidenfeld & Nicolson, 2012. –P. 450.

³ **Feis, Herbert.** *Between War and Peace: The Potsdam Conference.* Princeton: Princeton University Press, 1960. –P. 120.

⁴ **Reynolds, David.** *Summits: Six Meetings that Shaped the Twentieth Century.* New York: Basic Books, 2009. –P. 175.

“Ozod qilingan Yevropa deklaratsiyasi” Yaltada erishilgan yana bir kelishuv edi. Bu barcha ozod qilingan Yevropa mamlakatlari o‘zlari tanlagan demokratik institutlarni yaratish huquqiga ega bo‘lishini ta’minlash uchun mo‘ljallangan edi. Amalda esa bu va‘da faqat qisman bajarildi. G‘arbiy Yevropa umuman liberal demokratiyaga o‘tgan bo‘lsa, Ruminiya, Bolgariya, Vengriya va Chexoslovakiya kabi Sharqiy Yevropa davlatlari sovet ta’siriga tushib, 1940-yillarning oxirlarida kommunistik rejimlarni o‘rnatdilar. Sharq va G‘arb o‘rtasidagi siyosiy tizimlardagi tafovut, urushdan keyingi o‘zgarishlar bilan kristallangan, Yevropa ning bo‘linishi va Sovuq Urushning boshlanishida katta rol o‘ynadi.

Yaltada qabul qilingan qarorlar global siyosatga katta ta’sir ko‘rsatdi. Bir tomondan, ular Ikkinchi jahon urushini tugatish va Birlashgan Millatlar Tashkiloti kabi tinchlik va hamkorlik uchun asoslarni yaratishga hissa qo‘shdilar. Boshqa tomondan, ular deyarli yarim asrlik sovuq urush tarangligi uchun urug‘larni ekishdi. 1949 yilga kelib, Germaniya kapitalistik Germaniya Federativ Respublikasi (G‘arbiy Germaniya) va kommunistik Germaniya Demokratik Respublikasi (Sharqiy Germaniya) ga bo‘lindi. Keyinchalik Cherchill tomonidan kiritilgan "temir parda" atamasi butun Yevropa bo‘ylab tarqalib⁵, uni G‘arb demokratiyalari va Sharqiy kommunistik davlatlarga ajratdi, ularning aksariyati Yalta kelishuvlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri zid ravishda SSSR ta’sirida yoki nazoratida edi.

Raqamlarga ko‘ra, 1945 yil oxiriga kelib, Sharqiy Yevropa da 100 milliondan ortiq odam Sovet Ittifoqi ta’siri ostida bo‘lgan rejimlar ostida qolgan. Konferensiya, shuningdek, dekolonizatsiya harakatlariga va global kuchning qayta konfiguratsiyasiga bilvosita ta’sir ko‘rsatdi, xalqaro muvozanatni Yevropa mustamlaka imperiyalaridan AQSh va Sovet Ittifoqi hukmronlik qiladigan ikki qutbli dunyoga o‘zgartirdi.

Yalta konferensiyasi 20-asr diplomatiyasida muhim voqea bo‘ldi. Bu ittifoqchi kuchlar o‘rtasidagi hamkorlik va ishonchsizlikni namoyish etdi va Ikkinchi jahon urushidan

⁵ Watt, Donald Cameron. *Britain and the Historiography of the Yalta Conference and the Cold War*. Diplomatic History, 1989. –P. 67–98.

keyingi global tartib uchun zamin yaratdi⁶. U o'zining ba'zi maqsadlariga erishgan bo'lsa-da, masalan, urushni tezlashtirish va Birlashgan Millatlar Tashkilotini yaratish - bu chuqur mafkuraviy bo'linishlarni ham ochib berdi. Sharqiy Yevropa dagi sovetlarning keyingi harakatlari tufayli kuchaygan bu bo'linishlar oxir-oqibatda Sovuq urushga olib keldi va xalqaro munosabatlarni o'nlab yillar davomida shakllantirdi.

1945-yil 4-11-fevral kunlari chaqirilgan Yalta konferensiyasi 20-asrning eng muhim diplomatik yig'inlaridan biri bo'lib, Ikkinchi jahon urushidagi keskin harbiy va siyosiy o'zgarishlarga hamda urushdan keyingi global tartibni shakllantirish zaruriyatiga javoban chaqirilgan. Konferensiyaning asosiy sababi fashistlar Germaniyasining yaqin orada mag'lubiyati edi. 1945 yil boshida ittifoqchi kuchlar Germaniyaga g'arbdan ham, sharqdan ham yaqinlashdi. G'arbiy frontda Qo'shma Shtatlar, Buyuk Britaniya va ularning ittifoqchilari 1944 yil 6 iyunda (D-kun) Normandiyada muvaffaqiyatli qo'ndi va Fransiya va Belgiyani ozod qildi. Bir vaqtning o'zida Sharqiy frontda Sovet Qizil Armiyasi Germaniya Vermaxti ustidan qattiq mag'lubiyatga uchradi va Markaziy Yevropa ga chuqur kirib, Berlindan 70 kilometr uzoqlikda joylashgan Oder daryosiga etib bordi⁷. Germaniyaning taslim bo'lishi aniq ufqda bo'lganida, Ittifoqchi yetakchilar mag'lubiyatga uchragan hududlarni boshqarish, tinchlikni tiklash va undan keyingi kuchlarning geosiyosiy muvozanati bo'yicha kelishilgan qarorlar qabul qilishga intilishdi.

Konferensiya ko'pincha "katta uchlik" deb ataladigan uchta yirik Ittifoq yetakchilarini birlashtirdi: Franklin D. Ruzvelt, Amerika Qo'shma Shtatlari Prezidenti; Uinston Charchill, Buyuk Britaniya Bosh vaziri; va Sovet Ittifoqi Kommunistik partiyasi Bosh kotibi Iosif Stalin. Har bir rahbarning konferensiyada qatnashish uchun o'ziga xos motivlari bor edi va ularning mamlakatlari Yaltaga aniq, ammo bir-biriga mos keladigan maqsadlar bilan murojaat qilishdi. Ruzvelt jismonan kasal bo'lsa ham (u atigi ikki oydan so'ng 1945 yil 12 aprelda vafot etadi), urush davridagi ittifoqni saqlab qolish va yangi taklif

⁶ Fenby, Jonathan. *The General: Charles de Gaulle and the France He Saved*. New York: Skyhorse, 2012. –P. 220.

⁷ Schlesinger, Stephen C. *Act of Creation: The Founding of the United Nations*. Boulder: Westview Press, 2003. –P. 85.

qilingan⁸ Birlashgan Millatlar Tashkilotida Sovet Ittifoqining ishtirokini ta'minlashga qat'iy qaror qildi, u uzoq muddatli tinchlik va jamoaviy xavfsizlik uchun zarur deb bildi. U, shuningdek, Tinch okeanida dahshatli tahdid bo'lib qolayotgan Yaponiyaga qarshi Sovet harbiy yordamini so'radi.

Cherchill butun e'tiborini Yevropa da sovet hukmronligiga to'sqinlik qiladigan kuchlar muvozanatini ta'minlashga qaratdi. Britaniya imperiyasi allaqachon tanazzul belgilarini ko'rsata boshlagan edi va Cherchill Britaniyaning ta'siri va manfaatlarini, xususan, Sharqiy Yevropa va O'rta er dengizida himoya qilishni maqsad qilgan. U, shuningdek, urush paytida Germaniya va Sovet Ittifoqi tomonidan bosib olingan Polsha kabi mamlakatlarda demokratik boshqaruvni himoya qilishga umid qildi. Polsha Cherchill uchun ayniqsa, Buyuk Britaniyaning 1939 yilda Germaniyaning Polshaga bostirib kirishi bilan urushga kirishishi sababli muhim edi.

Stalin esa Yaltaga kuchli savdo kuchi bilan kelgan. Sovet Ittifoqi fashistlar Germaniyasiga qarshi kurashning og'ir yukini o'z zimmasiga oldi, katta insoniy va moddiy yo'qotishlarga uchradi. 1945 yilga kelib, Sovet qo'shinlari urushda nemis harbiy yo'qotishlarining 75% dan ortig'ini keltirdi. Qizil Armiya Sharqiy Yevropa ning ko'p qismini ozod qildi va Stalinning bu hududlarni nazorat qilishi unga katta yordam berdi. Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, Sovet Ittifoqi Ikkinchi Jahon urushi paytida taxminan 27 million o'limga duchor bo'lgan, bu uning umumiy aholisining taxminan 14 foizini tashkil qiladi - taxminan 400 000 AQSh va 450 000 Britaniya o'limiga nisbatan ko'p⁹. Ushbu qurbonliklarni inobatga olgan holda, Stalin Sharqiy Yevropa da do'stona, yaxshisi kommunistik hukumatlarning bufer zonasini yaratishga qaror qildi, bu ikkala jahon urushi paytida bo'lgani kabi, Sovet hududiga kelajakda bostirib kirishining oldini olish uchun.

Yalta konferensiyasini chaqirishning yana bir sababi urushdan keyingi hududiy tartibga solishning murakkab va bahsli masalasini hal qilish edi. Ittifoqchilar Germaniyani

⁸ Couzigou, Irène. *Yalta Conference (1945)*. Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2015. –P. 1–15.

⁹ Elsey, G. M. *Memorandum by the Assistant to the President's Naval Aide*. Foreign Affairs, 1951. –P. 38–42.

bosib olish va qayta qurishni qanday boshqarish haqida kelishib olishlari kerak edi¹⁰. Asosiy omil Germaniyaning ishgʻol zonalariga boʻlinishi edi, bu nafaqat amaliy masala, balki uzoq muddatli siyosiy ahamiyatga ega edi. Germaniya toʻrtta zonaga boʻlinishi toʻgʻrisida kelishib olindi - har biri yirik ittifoqchi kuchlardan biri tomonidan boshqariladi: AQSh, Buyuk Britaniya, Sovet Ittifoqi va Fransiya . Berlin, garchi Sovet hududida joylashgan boʻlsa ham, xuddi shunday boʻlinadi. Ushbu kelishuv umumiy masʼuliyatni taʼminlash uchun moʻljallangan edi, ammo keyinchalik u Sovuq urush boʻlinishining ramziga aylanadi.

Bundan tashqari, konferensiya Tinch okeanidagi urush masalasini koʻrib chiqdi. Garchi Yaponiya hali magʻlubiyatga uchramagan boʻlsa-da, Qoʻshma Shtatlar Yaponiya materikiga qimmat bosqinni kutgan, amerikalik qurbonlar soni bir necha yuz mingdan bir milliongacha boʻlgan. Ruzvelt Germaniya magʻlub boʻlganidan keyin Stalindan Yaponiyaga qarshi urushga qoʻshilish uchun rozi boʻlishga intildi. Stalin bunga rozi boʻldi va buning evaziga 1905 yilda Yaponiya tomonidan yoʻqotilgan sobiq Rossiya hududlarini, jumladan janubiy Saxalin va Kuril orollarini, shuningdek, Manchuriyadagi taʼsirni tiklashni talab qildi. Stalinning Germaniya magʻlubiyatidan keyin uch oy ichida Yaponiyaga urush eʼlon qilish toʻgʻrisidagi¹¹ kelishuvi muhim ahamiyatga ega boʻladi: 1945 yil avgustda Sovet qoʻshinlarining Manchuriyaga bostirib kirishi, Xirosima va Nagasaki atom bombalari bilan birgalikda 1945 yil 15 avgustda Yaponiyaning taslim boʻlishiga olib keldi.

Bundan tashqari, Birlashgan Millatlar Tashkilotining tashkil etilishi uchrashuvning asosiy sababi edi. Millatlar Ligasi Ikkinchi jahon urushining oldini ololmadi va Ruzvelt kuchliroq, samaraliroq xalqaro tashkilot qurishga intilardi. Yalta urush tugashidan oldin Stalinning Birlashgan Millatlar Tashkilotining tuzilishiga rasmiy roziligini olish uchun oxirgi imkoniyat edi, shu jumladan besh doimiy aʼzo - AQSh, Buyuk Britaniya, SSSR, Fransiya va Xitoy - har biri veto huquqiga ega boʻlgan Xavfsizlik Kengashining tashkil

¹⁰ Grey, Arthur L. *The Thirty-Eighth Parallel*. Foreign Affairs, 1951. –P. 50–55.

¹¹ Alexander, David. *Yalta Conference—The Far East Agreement*. M.A. Thesis, University of Mississippi, 1961. –P. 1–120.

etildi¹². Konferensiya 1945-yilda rasmiy ravishda vujudga kelgan va hozirgacha faoliyat yuritayotgan ushbu global organda Sovet Ittifoqi ishtirokini mustahkamladi.

Natsistlar nazoratidan ozod qilingan Sharqiy Yevropa davlatlarining taqdiri konferensiyaga turtki bergan muhim element edi. Sovet qo'shinlari allaqachon kommunistik rejimlarni o'rnatgan yoki qo'llab-quvvatlagan Polsha, Ruminiya, Vengriya va Bolgariya kabi mamlakatlarda Stalinning niyatlari haqida, xususan, inglizlar va amerikaliklar tomonidan chuqur xavotirlar bor edi. Ayniqsa, Polsha masalasi bahsli edi. Stalin 1939 yilgi Molotov-Ribbentrop paktining maxfiy protokollariga ko'ra, Polshaning sharqiy qismini saqlab qolishni talab qildi, G'arbiy ittifoqchilar esa erkin saylovlar va mustaqil hukumatni talab qildilar. Murosaga erishildi, ammo bu til noaniq edi va keyinchalik Stalin Sovet nazoratini mustahkamlash uchun foydalangan.

Tarixiy nuqtai nazardan, Yalta konferensiyasi ham ittifoq lahzasi, ham bo'linish belgisi edi. Rahbarlar hamkorlik muhitida uchrashishdi va g'alabani birgalikda qo'lga kiritishdi, ammo sirt ostida mafkuraviy tafovutlar allaqachon aniq edi. 1944 yil oktabr oyida Cherchill va Stalin o'rtasida Sharqiy Yevropa ni norasmiy ravishda ta'sir doiralariga bo'lingan foiz kelishuvlari¹³ (masalan, Ruminiyada 90% Sovet ta'siri, Gretsiyada 75% Britaniya) ittifoqchi diplomatiyaning tranzaksiya xarakteriga va axloqiy idealizm chegaralariga ishora qildi.

Yalta konferensiyasi harbiy g'alabaning yaqinlashishi, shoshilinch diplomatik zarurat va raqobatlashgan milliy manfaatlar tufayli chaqirildi. Fashistlar Germaniyasi qulash arafasida va millionlab askarlar va tinch aholi urush natijalaridan jabr ko'rgan bir paytda, Katta Uchlik boshqa global mojaroning oldini oladigan urushdan keyingi dunyoni loyihalash uchun tarixiy mas'uliyatga duch keldi. Ikkinchi jahon urushining tugashini muvofiqlashtirish va yangi xalqaro institutlarni yaratishda muvaffaqiyat qozongan bo'lsa-

¹² Schaul, M. Lucie. *An Evaluation of the Yalta Conference*. M.A. Essay, Marquette University, 1965. –P. 1–100.

¹³ Igo, M. Dudley. *A Reinterpretation of the Yalta Conference with Particular Emphasis on the Role of Franklin D. Roosevelt*. M.A. Thesis, University of the Pacific, 1952. –P. 1–173.

da, Sharqiy Yevropa da sovet hukmronligini qonuniylashtirish va kapitalistik G'arb va kommunistik Sharq o'rtasidagi chuqur mafkuraviy tafovutni fosh qilish orqali Sovuq urushga zamin yaratdi¹⁴. Yalta merosi, uning vaqti, ishtirokchilari va global vayronagarchilikning katta ko'lami bilan shakllangan, bugungi kungacha xalqaro siyosatga ta'sir qilishda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. **Alexander, David.** Yalta Conference—The Far East Agreement. M.A. Thesis, University of Mississippi, 1961. –P. 1–120.
2. **Beevor, Antony.** The Second World War. London: Weidenfeld & Nicolson, 2012. –P. 450.
3. **Couzigou, Irène.** Yalta Conference (1945). Max Planck Encyclopedia of Public International Law, 2015. –P. 1–15.
4. **Elsey, G. M.** Memorandum by the Assistant to the President's Naval Aide. Foreign Affairs, 1951. –P. 38–42.
5. **Feis, Herbert.** Between War and Peace: The Potsdam Conference. Princeton: Princeton University Press, 1960. –P. 120.
6. **Fenby, Jonathan.** The General: Charles de Gaulle and the France He Saved. New York: Skyhorse, 2012. –P. 220.
7. **Grey, Arthur L.** The Thirty-Eighth Parallel. Foreign Affairs, 1951. –P. 50–55.
8. **Igo, M. Dudley.** A Reinterpretation of the Yalta Conference with Particular Emphasis on the Role of Franklin D. Roosevelt. M.A. Thesis, University of the Pacific, 1952. –P. 1–173.
9. **Reynolds, David.** Summits: Six Meetings that Shaped the Twentieth Century. New York: Basic Books, 2009. –P. 175.

¹⁴ **Swanson, James.** *The Yalta Conference: A Study of Changing Interpretations, 1945–1955.* M.A. Thesis, California State University, Fresno, 1961. –P. 1–150.

10. **Schaul, M. Lucie.** An Evaluation of the Yalta Conference. M.A. Essay, Marquette University, 1965. –P. 1–100.
11. **Swanson, James.** The Yalta Conference: A Study of Changing Interpretations, 1945–1955. M.A. Thesis, California State University, Fresno, 1961. –P. 1–150.
12. **Kershaw, Ian.** The End: Hitler's Germany, 1944–45. London: Allen Lane, 2011. –P. 102.
13. **Schlesinger, Stephen C.** Act of Creation: The Founding of the United Nations. Boulder: Westview Press, 2003. –P. 85.
14. **Watt, Donald Cameron.** Britain and the Historiography of the Yalta Conference and the Cold War. Diplomatic History, 1989. –P. 67–98.